

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перша проректорка

_____

(підпис)

Ірина КОВТУН
(ініціали, прізвище)

27 серпня 2025 року

м.п.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО НАРОДОВЛАДДЯ»
для підготовки на другому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня магістра
за спеціальністю D8 Право
галузі знань D Бізнес, адміністрування та право
для денної форми здобуття освіти**

Розробник навчально-методичних рекомендацій:

Олена ГАЛУС – завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

_____ Олена ГАЛУС

«25» серпня 2020 року

Схвалено кафедрою конституційного, адміністративного та фінансового права 26 серпня 2025 року, протокол № 1.

Завідувач кафедри _____ Олена ГАЛУС

26 серпня 2025 року

Декан юридичного факультету

_____ Віктор ЗАХАРЧУК

26 серпня 2025 року

Погоджено методичною радою університету 27 серпня 2025 року, протокол № 1.

Голова методичної ради _____ Ірина КОВТУН

27 серпня 2025 року

ЗМІСТ

			Стор.
1.	Структура вивчення навчальної дисципліни		3
	1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	3
	1.2.	Лекції	4
	1.3.	Семінарські заняття	6
	1.4.	Самостійна робота студентів	10
	1.5.	Індивідуальні завдання	14
	1.6.	Підсумковий контроль	19
2.	Схема нарахування балів		21
3.	Рекомендовані джерела		22
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті		35

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин											
		Денна форма навчання						Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
			Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС		Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	Загальна характеристика форм безпосереднього народовладдя	8	2	2	-	-	4	8	1	-	-	-	7
2.	Вибори як конституційна форма безпосереднього народовладдя	16	4	4	-	-	8	16	2	1	-	-	13
3.	Референдум як конституційна форма безпосереднього народовладдя	10	2	2	-	-	6	10	1	1	-	-	8
4.	Мирні збори, мітинги, походи і демонстрації як конституційні форми безпосереднього народовладдя	10	2	2	-	-	6	10	1	1	-	-	8
5.	Звернення (петиції) громадян до органів публічної влади як конституційна форма безпосереднього народовладдя	14	2	2	-	-	10	14	2	1	-	-	11
6.	Врегульовані законодавством форми безпосереднього народовладдя	22	4	4	-	-	14	22	2	1	-	-	19
7.	Фактичні форми безпосереднього народовладдя та перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя	10	2	2	-	-	6	10	1	1	-	-	8
Усього годин		90	18	18	-	-	54	90	10	6	-	-	74

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	2	3	4
1.	Загальна характеристика форм безпосереднього народовладдя	2	1
1.1.	Поняття, ознаки, функції форм безпосереднього народовладдя		
1.2.	Класифікація форм безпосереднього народовладдя		
1.3.	Становлення і розвиток безпосереднього народовладдя та його форм в Україні		
1.4.	Особливості здійснення форм безпосереднього народовладдя в умовах особливих правових режимів.		
2.	Вибори як конституційна форма безпосереднього народовладдя	4	2
2.1.	Поняття, принципи, функції та класифікація виборів.		
2.2.	Поняття та види виборчих систем, їх переваги та недоліки.		
2.3.	Поняття, принципи, суб'єкти, строки та стадії виборчого процесу.		
2.4.	Територіальна організація виборів в Україні.		
2.5.	Виборчі комісії: їх система та функції.		
2.6.	Порядок складання, уточнення списків виборців. Державний реєстр виборців		
2.7.	Порядок організації та проведення виборів Президента України		
2.8.	Порядок організації та проведення виборів народних депутатів України		
2.9.	Порядок організації і проведення місцевих виборів в Україні		
2.10.	Міжнародно-правові стандарти виборів		
3.	Референдум як конституційна форма безпосереднього народовладдя	2	1
3.1.	Основні етапи становлення та розвитку інституту референдумів в Україні та світі.		
3.2.	Поняття, принципи, предмет та функції референдумів. Класифікація референдумів.		
3.3.	Міжнародно-правові стандарти референдумів.		
3.4.	Поняття та загальні засади референдного процесу.		
3.5.	Юридична відповідальність за порушення законодавства про референдуми.		
3.6.	Поняття та види всеукраїнського референдуму. Порядок організації та проведення всеукраїнського референдуму.		
3.7.	Поняття та види місцевих референдумів. Порядок організації та проведення місцевих референдумів.		
4.	Мирні збори, мітинги, походи і демонстрації як конституційні форми безпосереднього народовладдя	2	1
4.1.	Становлення та розвиток права на свободу мирних зібрань на території України.		
4.2.	Поняття та види мирних зібрань.		

4.3.	Порядок організації та проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій.		
4.4.	Міжнародні стандарти забезпечення права на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій.		
5.	Звернення (петиції) громадян до органів публічної влади як конституційна форма безпосереднього народовладдя	2	2
5.1.	Поняття і види звернень громадян до органів публічної влади.		
5.2.	Механізм реалізації конституційного права громадян до звернення до органів публічної влади.		
5.3.	Порядок подачі звернень громадян органам публічної влади.		
5.4.	Порядок розгляду звернень громадян органами публічної влади.		
5.5.	Порядок подачі та розгляду електронних звернень (петицій).		
6.	Врегульовані законодавством форми безпосереднього народовладдя	4	2
6.1.	Поняття та види врегульованих законодавством форм безпосереднього народовладдя.		
6.2.	Опитування громадян.		
6.3.	Народні обговорення.		
6.4.	Консультації з громадськістю в діяльності органів виконавчої влади.		
6.5.	Основні форми участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.		
6.5.1.	Організація і проведення загальних зборів громадян за місцем проживання		
6.5.2.	Місцеві ініціативи.		
6.5.3.	Громадські слухання.		
6.5.3.	Відкликання обраних представників за народною ініціативою.		
7.	Фактичні форми безпосереднього народовладдя	2	1
7.1.	Поняття та види фактичних форм безпосереднього народовладдя.		
7.2.	Проблеми легітимності та легальності фактичних форм безпосереднього народовладдя.		
7.3.	Револьюції, повстання, громадянські війни, політичні страйки як фактичні форми безпосереднього народовладдя.		
7.4.	Перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя.		
	Усього	18	10

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1

Тема 1. Загальна характеристика форм безпосереднього народовладдя

Питання для усного опитування та дискусії

- 1.1. Поняття, ознаки, функції форм безпосереднього народовладдя
- 1.2. Класифікація форм безпосереднього народовладдя
- 1.3. Становлення і розвиток безпосереднього народовладдя та його форм в Україні
- 1.4. Особливості здійснення форм безпосереднього народовладдя в умовах особливих правових режимів.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: народовладдя; демократія; безпосереднє народовладдя; народний суверенітет; форма безпосереднього народовладдя; державна влада; муніципальна влада; функція безпосереднього народовладдя..

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- види публічної влади;
- співвідношення безпосереднього народовладдя, державної та муніципальної влади;
- класифікація форм безпосереднього народовладдя.

Семінарське заняття 2, 3

Тема 2. Вибори як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Питання для усного опитування та дискусії

- 2.1. Поняття, принципи, функції та класифікація виборів.
- 2.2. Поняття та види виборчих систем, їх переваги та недоліки.
- 2.3. Поняття, принципи, суб'єкти, строки та стадії виборчого процесу.
- 2.4. Територіальна організація виборів в Україні.
- 2.5. Виборчі комісії: їх система та функції.
- 2.6. Порядок складання, уточнення списків виборців. Державний реєстр виборців
- 2.7. Порядок організації та проведення виборів Президента України
- 2.8. Порядок організації та проведення виборів народних депутатів України
- 2.9. Порядок організації і проведення місцевих виборів в Україні
- 2.10. Міжнародно-правові стандарти виборів

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: вибори, виборча система, виборчий процес; принципи виборчого процесу, суб'єкти виборчого процесу, строки виборчого процесу, виборчі комісії, Державний реєстр виборців; вибори Президента України, види виборів Президента України, мажоритарна виборча система абсолютної більшості, етапи виборчого процесу по виборах Президента України, призначення виборів Президента України, висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України, скасування реєстрації кандидата, грошова заява, виборчий фонд, довірені особи, офіційні спостерігачі, передвиборна агітація, виборчий бюлетень, протокол виборчої комісії, повторне голосування; вибори народних депутатів України, види виборів народних депутатів України, етапи виборчого процесу по виборах народних депутатів України, висування та реєстрація кандидатів в народні депутати, скасування реєстрації кандидатів, грошова застава, виборча

квота; місцеві вибори, види місцевих виборів, пропорційна виборча система, мажоритарна виборча система, загальний склад місцевої ради.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- основні етапи становлення та розвитку виборів в Україні та в світі;
- поняття та види виборчих систем, їх переваги та недоліки;
- міжнародно-правові стандарти виборів;
- стадії виборчого процесу в Україні;
- територіальна організація виборів в Україні;
- виборчі комісії: їх система та функції;
- порядок складання, уточнення списків виборців. Державний реєстр виборців;
- порядок оскарження результатів виборів;
- порядок призначення виборів Президента України та строки виборчого процесу;
- умови реєстрації кандидата на пост Президента України;
- порядок формування окружних та дільничних виборчих комісій;
- виборчий фонд кандидата на пост Президента України та порядок його формування;
- порядок оскарження результатів виборів Президента України;
- підстави та порядок проведення повторних виборів Президента України;
- порядок висування кандидатів в народні депутати, грошова застава;
- порядок скасування реєстрації кандидатів в народні депутати;
- процедура встановлення результатів виборів народних депутатів України;
- види місцевих виборів та порядок їх призначення;
- система виборчих комісій та порядок їх створення;
- порядок утворення та межі виборчих округів;
- порядок встановлення результатів місцевих виборів.

Семінарське заняття 4

Тема 3. Референдум як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Питання для усного опитування та дискусії

- 3.1. Основні етапи становлення та розвитку інституту референдумів в Україні та світі.
- 3.2. Поняття, принципи, предмет та функції референдумів. Класифікація референдумів.
- 3.3. Міжнародно-правові стандарти референдумів.
- 3.4. Поняття та загальні засади референдного процесу.
- 3.5. Юридична відповідальність за порушення законодавства про референдуми.
- 3.6. Поняття та види всеукраїнського референдуму. Порядок організації та проведення всеукраїнського референдуму.
- 3.7. Поняття та види місцевих референдумів. Порядок організації та проведення місцевих референдумів.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : референдум, функції референдумів, класифікація референдумів, міжнародні стандарти референдумів, предмет референдуму, референдний процес, всеукраїнський референдум, суб'єкти призначення та проголошення всеукраїнського референдуму, предмет всеукраїнського референдуму, етапи референдного процесу, імплементація результатів референдумів, місцевий референдум, суб'єкти призначення місцевого референдуму, предмет місцевого референдуму.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- поняття та класифікація референдумів;
- джерела референдного права та проблеми їх вдосконалення;
- предмет референдумів;
- поняття та загальні засади референдного процесу;
- порядок призначення та проголошення всеукраїнського референдуму;
- етапи проведення всеукраїнського референдуму;
- проблема імплементації рішень всеукраїнського референдуму;
- проблеми правового регулювання порядку організації та проведення місцевих референдумів;
- порядок призначення місцевих референдумів;
- етапи проведення місцевого референдуму;
- проблема імплементації рішень місцевого референдуму.

Семінарське заняття 5

Тема 4. Мирні збори, мітинги, походи і демонстрації як конституційні форми безпосереднього народовладдя

Питання для усного опитування та дискусії

- 4.1. Становлення та розвиток права на свободу мирних зібрань на території України.
- 4.2. Поняття та види мирних зібрань.
- 4.3. Порядок організації та проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій.
- 4.4. Міжнародні стандарти забезпечення права на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: мирні зібрання, масові заходи, маніфестації, збори, мітинги, походи, демонстрації, флешмоб, пікетування, сповіщальний порядок.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- поняття мирних зібрань, мирних заходів, зборів, мітингів, походів, демонстрацій, пікетувань, флешмобу (спонтанного зібрання);
- обмеження права на свободу мирних зібрань;
- захист права на свободу мирних зібрань;
- проблемні питання правового регулювання та реалізації конституційного права громадян України на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій;
- правові позиції Конституційного Суду України стосовно права на мирні зібрання;
- міжнародні стандарти забезпечення права на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій;
- практика Європейського суду з прав людини у сфері захисту свободи зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Семінарське заняття 6

Тема 5. Звернення (петиції) громадян до органів публічної влади як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Питання для усного опитування та дискусії

- 5.1. Поняття і види звернень громадян до органів публічної влади.
- 5.2. Механізм реалізації конституційного права громадян до звернення до органів публічної влади.

- 5.3. Порядок подачі звернень громадян органам публічної влади.
- 5.4. Порядок розгляду звернень громадян органами публічної влади.
- 5.5. Порядок подачі та розгляду електронних звернень (петицій).

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : звернення громадян, заява (клопотання), пропозиція (зауваження), скарга, адміністративна процедура, особистий прийом громадян, електронне звернення, петиція, електронна петиція.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- порядок подачі та розгляду звернень громадян;
- вимоги до звернень громадян;
- особливості подачі та розгляду скарги;
- порядок внесення та розгляду електронних петицій до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування;
- відповідальність посадових осіб за порушення законодавства про звернення громадян.

Семінарське заняття 7, 8

Тема 6. Врегульовані законодавством форми безпосереднього народовладдя

Питання для усного опитування та дискусії

- 6.1. Поняття та види врегульованих законодавством форм безпосереднього народовладдя.
- 6.2. Опитування громадян.
- 6.3. Народні обговорення.
- 6.4. Консультації з громадськістю в діяльності органів виконавчої влади.
- 6.5. Основні форми участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.
  - 6.5.1. Поняття місцевого референдуму та процедура проведення.
  - 6.5.2. Поняття, види та правове регулювання місцевих виборів. Організація і проведення загальних зборів громадян за місцем проживання.
  - 6.5.3. Місцеві ініціативи та громадські слухання: процедурні аспекти реалізації.
  - 6.5.4. Відкликання обраних представників за народною ініціативою.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : опитування громадян, народні обговорення; консультації з громадськістю, громадська рада, публічне громадське обговорення, електронні консультації з громадськістю, вивчення громадської думки, муніципальна демократія, територіальна громада, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, громадські слухання, органи самоорганізації населення, асоціації місцевого самоврядування.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- проблеми правового регулювання місцевих референдумів в Україні;
- вимоги до організації і проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю;
- особливості проведення електронних консультацій з громадськістю;
- порядок проведення громадських слухань;

- порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання;
- порядок внесення та розгляду місцевих ініціатив;
- порядок відкликання сільського, селищного, міського голови, депутата місцевої ради за народною ініціативою.

Семінарське заняття 9

Тема 7. Фактичні форми безпосереднього народовладдя та перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя

Питання для усного опитування та дискусії

- 7.1. Поняття та види фактичних форм безпосереднього народовладдя.
- 7.2. Проблеми легітимності та легальності фактичних форм безпосереднього народовладдя.
- 7.3. Революції, повстання, громадянські війни, політичні страйки як фактичні форми безпосереднього народовладдя.
- 7.4. Перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : фактична форма безпосереднього народовладдя, легітимність форми безпосереднього народовладдя, легальність форми безпосереднього народовладдя, революції, повстання, громадянська війна, політичний страйк, народне вето, народна законодавча ініціатива.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- легітимність фактичних форм безпосереднього народовладдя;
- співвідношення легітимності та легальності форм безпосереднього народовладдя;
- порядок скликання та правомочність сесії місцевої ради;
- перспективи запровадження народної законодавчої ініціативи;
- перспективи запровадження народного вето.

1.4. Самостійна робота студентів

Самостійна робота студентів є важливою складовою частиною навчального процесу та має на меті закріплення та поглиблення знань і навичок, одержаних на усіх видах навчальних занять; підготовку до наступних занять, заліку, формування культури розумової праці з чинними правовими нормами, законодавством та практикою його застосування. Під час самостійної роботи уточнюється коло питань, що підлягають вивченню по темі, аналізується та вивчається нормативний матеріал, наукові джерела, виконуються завдання.

Самостійна робота студента виконується в позааудиторний час, передбачений тематичним планом навчальної дисципліни.

Під час вивчення навчальної дисципліни студенти повинні навчитися самостійно мислити, поглиблювати засвоєні теоретичні знання, опанувати практичні навички з навчальної дисципліни. Відповіді на питання повинні бути стисло законспектовані з обов'язковими посилання на використані джерела.

Самостійна робота студентів має бути логічно пов'язана з іншими видами навчальних занять. Однак вивчення навчальної дисципліни чи окремої теми не бажано починати з самостійної роботи студентів.

Від якості самостійної підготовки студентів залежить якість семінарських занять, глибина їх теоретичного змісту й активність студентів.

Самостійна робота є методом глибокого вивчення і творчого засвоєння студентами навчальної програми.

Перевірка самостійної роботи студентів здійснюється викладачами, які проводять семінарські заняття з навчальної дисципліни.

Викладач може обрати один з наступних способів перевірки самостійної роботи:

- проведення перевірки конспектів опрацьованої літератури, яка рекомендується для вивчення теми навчальної дисципліни;
- фронтального усного опитування;
- письмового опитування;
- проведення тестування з вивчених тем;
- розв'язування ситуаційних завдань до навчальної дисципліни.

З метою самостійного визначення рівня засвоєння теоретичного матеріалу студентам пропонуються питання для самоконтролю набутих знань.

Питання самостійної роботи виносяться на поточний і підсумковий семестровий контроль. Для самостійної роботи студентів з кожної теми надається рекомендована література з якою студенти повинні ознайомитися для якісного виконання завдань на самостійну підготовку.

Загальні методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів:

1. Ознайомитися із питаннями, що виносяться на самостійне вивчення студентами.
2. Уважно прочитати матеріал, викладений на лекції і занотований студентами до відповідної теми.
3. Ознайомитися із рекомендованою літературою до відповідної теми (як до семінарського заняття, так і самостійної роботи) і розширити одержані знання під час лекційного заняття (обсяг представлень про конкретні предмети і явища, що входять у сферу регулювання приватним правом).
4. За бажанням студент може підготувати коротке повідомлення (до десяти хвилин) з найбільш складного і цікавого питання.
5. У випадку необхідності студент може скористатися індивідуальними консультаціями викладача, який читає лекції, а також викладача, який проводить семінарські заняття у навчальній групі.

1.4.1. Завдання по темам

Тема 1. Загальна характеристика форм безпосереднього народовладдя

Самостійну роботу з цієї теми слід будувати з урахуванням логічної структури її змісту за таким планом:

- 1.1. Перспективи розвитку безпосереднього народовладдя та його форм в Україні;
- 1.2. Партисипаторна та деліберативна демократія;
- 1.3. Зарубіжний досвід закріплення форм безпосереднього народовладдя в конституціях.

Питання для самоконтролю

1. Які існують в науці конституційного права підходи до визначення форм безпосереднього народовладдя?
2. В чому полягає співвідношення безпосереднього народовладдя, державної та муніципальної влади?
3. Встановіть співвідношення понять «форма безпосереднього народовладдя», «суверенітет» та «форма реалізації суверенітету».
4. Охарактеризуйте нормативно-правову бази, що регулює форми безпосереднього народовладдя, її недоліки та перспективи вдосконалення в умовах воєнного стану.

Тема 2. Вибори як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Самостійну роботу з цієї теми слід будувати з урахуванням логічної структури її змісту за таким планом:

- 2.1. Етапи становлення та розвитку інституту виборів в Україні та світі.
- 2.2. Виборчі системи: переваги та недоліки. Особливість виборчих систем в Україні.
- 2.3. Виборчі системи, що застосовуються на муніципальних виборах в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз.
- 2.4. Позитивний зарубіжний досвід правового регулювання порядку організації та проведення виборів.
- 2.5. Співвідношення виборів та інших форм безпосереднього народовладдя.

Питання для самоконтролю

1. Які є види юридичної відповідальності за порушення законодавства про вибори?
2. Перерахуйте суб'єктів виборчого процесу.
3. Який порядок обчислення строків в виборчому процесі?
4. Здійсніть класифікацію виборчих строків.
5. Охарактеризуйте процедуру утворення виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі.
6. Охарактеризуйте повноваження Центральної виборчої комісії на різних видах виборів.
7. Які є форми проведення передвиборної агітації?
8. Які є обмеження в проведенні передвиборної агітації?
9. Охарактеризуйте процедуру передачі виборчих бюлетенів дільничним виборчим комісіям.
10. Перерахуйте гарантії діяльності кандидатів.
11. Чи існують законодавчі обмеження розміру виборчого фонду політичної партії?
12. Чи допускається арешт коштів на рахунках виборчого фонду партії?

Тема 3. Референдум як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Самостійну роботу з цієї теми слід будувати з урахуванням логічної структури її змісту за таким планом:

- 3.1. Основні етапи становлення та розвитку інституту референдумів в Україні та світі.
- 3.2. Проблеми правового регулювання порядку організації та проведення референдумів в Україні та шляхи їх вирішення.
- 3.3. Співвідношення референдумів та інших форм безпосереднього народовладдя.
- 3.4. Проблеми імплементації рішень референдумів.
- 3.5. Юридична відповідальність за порушення законодавства про референдуми..

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає відмінність референдуму від опитування громадської думки?
2. Чи є ідентичними поняття референдум та плебісцит?
3. Які є види юридичної відповідальності за порушення законодавства про референдуми?
4. Які, на Вашу думку, були причини невиконання рішення всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року?

Тема 4. Мирні збори, мітинги, походи і демонстрації як конституційні форми безпосереднього народовладдя

Самостійну роботу з цієї теми слід будувати з урахуванням логічної структури її змісту за таким планом:

- 4.1. Становлення та розвиток права на свободу мирних зібрань на території України.
- 4.2. Судовий захист права на свободу мирних зібрань.
- 4.3. Проблемні питання правового регулювання та реалізації конституційного права громадян України на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає різниця між мирними зборами та загальними зборами громадян за місцем проживання?
2. Чи встановлює законодавство України строк завчасного сповіщення органів державної влади чи місцевого самоврядування про намір провести мирні зібрання?
3. Чи встановлені в законодавстві України обмеження щодо учасників мирних зібрань? Чи відповідають ці обмеження Європейській конвенції про захист прав та основоположних свобод?
4. Проаналізуйте рішення Європейського суду з прав людини у справах щодо порушення Україною статті 11 Конвенції «Свобода зібрань та об'єднання».

Тема 5. Звернення (петиції) громадян до органів публічної влади як конституційна форма безпосереднього народовладдя

Самостійну роботу з цієї теми слід будувати з урахуванням логічної структури її змісту за таким планом:

- 5.1. Становлення і розвиток правового регулювання права про звернення громадян до органів публічної влади на території України.
- 5.2. Порядок розгляду скарг громадян.
- 5.3. Порядок внесення та розгляду електронних петицій Президентом України.
- 5.4. Порядок внесення та розгляду електронних петицій Верховною Радою України.
- 5.5. Порядок внесення та розгляду електронних петицій Кабінетом Міністрів України.
- 5.6. Порядок внесення та розгляду електронних петицій органом місцевого самоврядування.
- 5.7. Порядок відшкодування збитків громадянину у зв'язку з порушенням закону при розгляді його скарги.
- 5.8. Відповідальність громадян за подання звернень протиправного характеру.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть відмінності між зверненнями громадян, розгляд яких регулюється ЗУ «Про звернення громадян» від тих заяв, скарг, які розглядаються відповідно до ЗУ «Про адміністративну процедуру».
2. Які встановлені у законодавстві строки розгляду звернень громадян?
3. Назвіть вимоги, яким має відповідати електронна петиція.
4. Проаналізуйте норми різних статутів територіальних громад щодо регулювання ними порядку внесення та розгляду електронних петицій до органів місцевого самоврядування.

Тема 6. Врегульовані законодавством форми безпосереднього народовладдя

Самостійну роботу з цієї теми слід будувати з урахуванням логічної структури її змісту за таким планом:

- 6.1. Основні вимоги до організації і проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю.
- 6.2. Громадська рада при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, обласній держадміністрації.
- 6.3. Організація і проведення загальних зборів громадян за місцем проживання в м. Хмельницькому.

5.4. Місцеві ініціативи та громадські слухання: процедурні аспекти реалізації у м. Хмельницькому.

Питання для самоконтролю

- При яких органах публічної влади створюються громадські ради?
- З яких питань обов'язково проводять органи виконавчої влади консультації з громадськістю?
- Коли особа, визнається такою, яка належить до відповідної територіальної громади?
- Чим відрізняються між собою місцеві референдуми, загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи та громадські слухання?
-

Тема 7. Фактичні форми безпосереднього народовладдя

Самостійну роботу з цієї теми слід будувати з урахуванням логічної структури її змісту за таким планом:

- 7.1. Правове регулювання виключних (немирних) форм безпосереднього народовладдя.
- 7.2. Народна законодавча ініціатива.
- 7.3. Народне вето.
- 7.4. Народний розпуск парламенту.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає різниця між легальністю і легітимністю форм безпосереднього народовладдя?
2. Чим відрізняються громадянські війни від інших немирних форм безпосереднього народовладдя?
3. В яких зарубіжних країнах застосовується народне вето? Чи необхідно його запровадити в Україні?
4. Що розуміють під терміном «ландегемайнде»?

1.5. Індивідуальні завдання

1.5.1. Основні вимоги до написання індивідуальних завдань

Індивідуальні завдання передбачаються у формі реферату.

Тема реферату обирається студентом добровільно або закріплюється за студентом викладачем на початку семестру і виконується за ustalеними вимогами. Виконання реферату передбачає:

- підбір та опрацювання літератури за темою;
- складання плану і виконання роботи (вступ, *перше питання* — розкриття теоретичних аспектів проблеми, виклад основних ідей та пропозицій авторів; *друге питання* — аналіз фактичних та статистичних даних; висновки; список використаної літератури та інформаційних джерел);

Метою виконання рефератів є закріплення і систематизація студентами отриманих знань у процесі участі в аудиторних заняттях і самостійної роботи.

Для виконання реферату студенти повинні використовувати законодавчі та підзаконні акти, інструктивно-методичні матеріали, науково-монографічну літературу, судову практику, статистичні дані, аналітичну інформацію органів управління. Реферат має містити зіставлення різних точок зору з досліджуваного питання.

Роботи виконуються комп'ютерним способом з одностороннім розміщенням тексту на папері формату А4 (210 мм x 297 мм) з дотриманням прийнятих у діловодстві стандартних берегів : лівого — 30 мм, верхнього та нижнього — 20 мм, правого — не менше 10 мм.

Робота починається з титульного аркуша. Нумерація аркушів роботи починається з титульного аркуша. Номер на титульному аркуші не проставляється.

Обсяг роботи має забезпечувати належне висвітлення завдання і повинно бути виконано шрифтом Times New Roman кеглем 14 з 1,5 міжрядковим інтервалом.

Обов'язково в тексті повинні бути посилання на джерела, що були використані при написанні реферату. Посилання подаються у квадратних дужках з вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаних джерел, та сторінки (якщо подається точна цитата або числові дані), наприклад [3, с.8].

Загальний обсяг реферату має становити до 15 сторінок формату А4.

Титульний аркуш реферату оформлюється за зразком 2.

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Денна форма здобуття освіти**

**Навчальна дисципліна:
Форми безпосереднього народовладдя**

РЕФЕРАТ
на тему:
„ ... назва теми ... „

Виконала:
Хавронюк
Вікторія Дмитрівна,
студент 1 курсу магістратури
зі спеціальності
081 Право

Перевірила:
Галус Олена Олександрівна,
к.ю.н, доцент

Виклад роботи подається за наведеним нижче порядком.

ЗМІСТ		Стор.
	Вступ	-
		2
1.	(назва першого розділу)	-
		3
2.	(назва другого розділу)	-
		6
3.	(назва третього розділу)	-
		9
	Висновки	-
		12
	Список використаних джерел	-
		14
Вступ		
.....		
<i>(Виклад змісту вступу)</i>		
.....		
1. (назва першого розділу)		
.....		
<i>(Виклад змісту першого розділу)</i>		
.....		
2. (назва другого розділу)		
.....		
<i>(Виклад змісту другого розділу)</i>		
.....		
3. (назва третього розділу)		
.....		
<i>(Виклад змісту третього розділу)</i>		
.....		
Висновки		
.....		
<i>(Виклад змісту висновків)</i>		
.....		
Список використаних джерел		
1. . . .	<i>(реквізити джерела)</i>	.....
2. . . .	<i>(реквізити джерела)</i>	.....
3. . . .	<i>(реквізити джерела)</i>	..... <i>(і т.д. відповідно до вимог оформлення списку джерел).</i>

Нижче списку використаних джерел рукописним способом зазначаються дата виконання реферату і особистий підпис студента.

1.5.2. Тематика індивідуальних завдань

1.5.2.1. Теми рефератів

1. Виборчі системи: поняття та види.
2. Співвідношення виборів та інших форм безпосереднього народовладдя.
3. Гарантії виборчого процесу в Україні.
4. Передвиборна агітація: проблеми правового регулювання та практики проведення.
5. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу.
6. Фінансування виборів і референдумів в Україні
7. Відповідальність за порушення законодавства про вибори.
8. Правове регулювання референдумів в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення
9. Відповідальність за порушення законодавства про референдуми.
10. Проблеми імплементації результатів референдумів.
11. Міжнародно-правові стандарти виборів та референдумів в Україні.
12. Порівняльна характеристика виборчих цензів в Україні та світі.
13. Дослідження практики розгляду судами виборчих спорів.
14. Аналіз участі виборців у голосуванні на виборах 2014-2020 років.
15. Практика всеукраїнського референдуму: проблеми та шляхи вдосконалення.
16. Практика проведення місцевих референдумів в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення
17. Місцевий референдум як форма безпосереднього народовладдя територіальної громади.
18. Поняття та механізм реалізації місцевого референдуму в Україні в сучасних умовах державотворення.
19. Проблемні питання правового регулювання та реалізації конституційного права громадян України на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій.
20. Правові позиції Конституційного Суду України стосовно права на мирні зібрання.
21. Аналіз практики Європейського суду з прав людини у сфері захисту свободи зборів, мітингів, походів і демонстрацій.
22. Основні форми участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.
23. Виборчі системи, що застосовуються на муніципальних виборах в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз.
24. Відкликання обраних представників за народною ініціативою.
25. Електронні петиції до органів місцевого самоврядування: аналіз статутів територіальних громад.
26. Громадські експертизи.
27. Проблеми легітимності та легальності фактичних форм безпосереднього народовладдя.
28. Перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя.

Оцінювання результатів виконання рефератів здійснюється відповідно до чинної в університеті системи оцінювання знань в умовах запровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) і включається до поточної успішності.

1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі письмового заліку.

1.6.1. Питання для підсумкового контролю

1. Поняття та ознаки форм безпосереднього народовладдя.
2. Функції форм безпосереднього народовладдя.
3. Класифікація форм безпосереднього народовладдя.
4. Становлення і розвиток безпосереднього народовладдя та його форм в Україні.
5. Поняття, принципи, функції та класифікація виборів.
6. Поняття та види виборчих систем, їх переваги та недоліки.
7. Поняття та принципи виборчого процесу.
8. Суб'єкти виборчого процесу.
9. Стадії виборчого процесу.
10. Територіальна організація виборів в Україні.
11. Виборчі комісії: їх система та функції.
12. Порядок складання, уточнення списків виборців. Державний реєстр виборців.
13. Порядок організації та проведення виборів Президента України.
14. Порядок організації та проведення виборів народних депутатів України.
15. Порядок організації і проведення місцевих виборів в Україні.
16. Міжнародно-правові стандарти виборів.
17. Основні етапи становлення та розвитку інституту референдумів в Україні та світі.
18. Поняття, принципи, предмет та функції референдумів.
19. Класифікація референдумів.
20. Міжнародно-правові стандарти референдумів.
21. Поняття та загальні засади референдного процесу.
22. Юридична відповідальність за порушення законодавства про референдуми.
23. Поняття та види всеукраїнського референдуму.
24. Порядок організації та проведення всеукраїнського референдуму.
25. Поняття та види місцевих референдумів.
26. Порядок організації та проведення місцевих референдумів.
27. Становлення та розвиток права на свободу мирних зібрань на території України.
28. Поняття та види мирних зібрань.
29. Порядок організації та проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій.
30. Міжнародні стандарти забезпечення права на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій.
31. Поняття і види звернень громадян до органів публічної влади.
32. Механізм реалізації конституційного права громадян до звернення до органів публічної влади.
33. Порядок подачі звернень громадян органам публічної влади.
34. Порядок розгляду звернень громадян органами публічної влади.
35. Порядок подачі та розгляду електронних звернень (петицій).
36. Поняття та види врегульованих законодавством форм безпосереднього народовладдя.
37. Опитування громадян.
38. Народні обговорення.
39. Консультації з громадськістю в діяльності органів виконавчої влади.
40. Основні форми участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.
41. Організація і проведення загальних зборів громадян за місцем проживання
42. Місцеві ініціативи.
43. Громадські слухання.
44. Відкликання обраних представників за народною ініціативою.

45. Поняття та види фактичних форм безпосереднього народовладдя.
46. Проблеми легітимності та легальності фактичних форм безпосереднього народовладдя.
47. Революції, повстання, громадянські війни, політичні страйки як фактичні форми безпосереднього народовладдя.
48. Перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя..

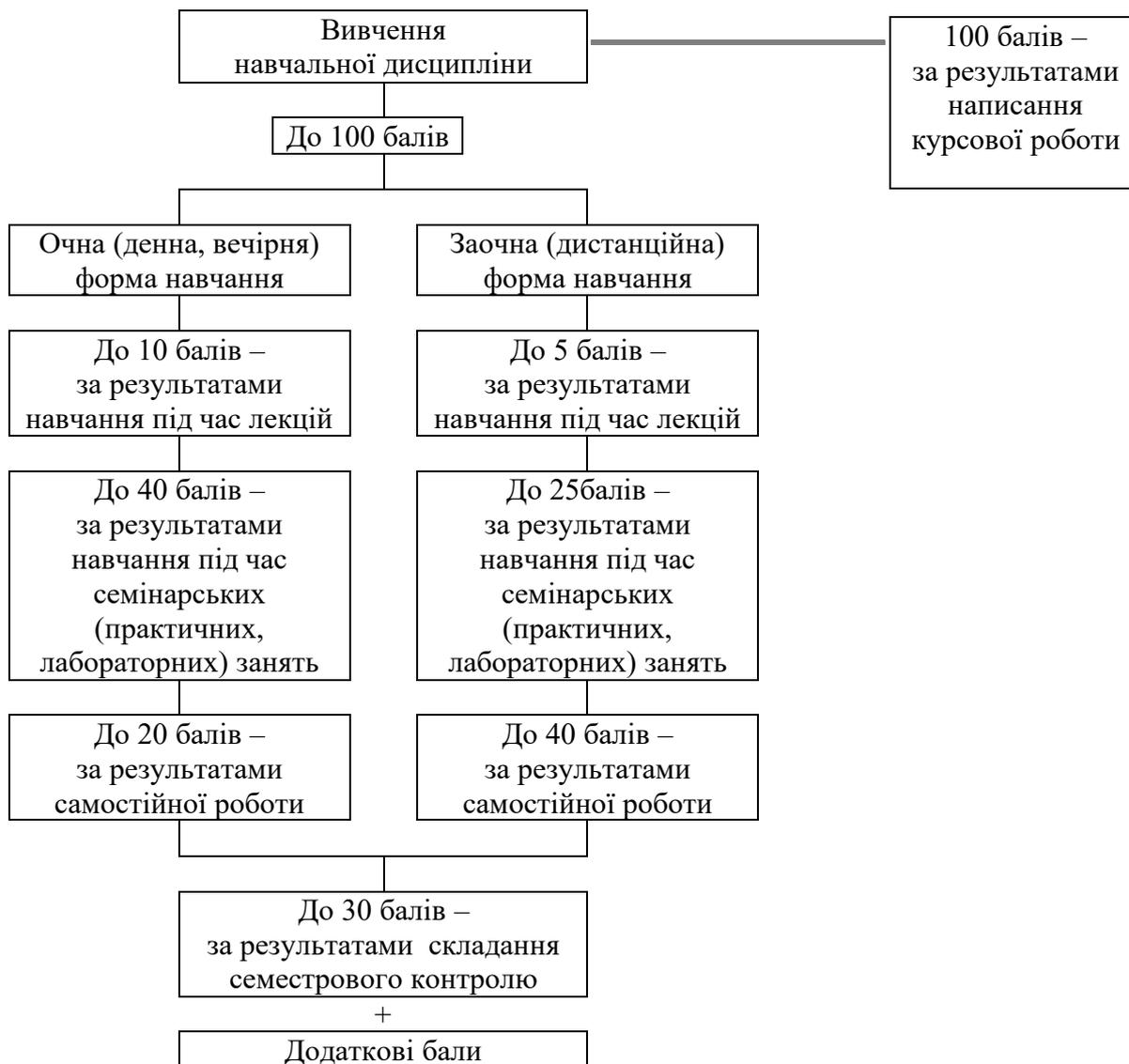
1.6.2. Приклад залікового білету

Кандидат на пост Президента України може розпочинати проведення передвиборної агітації:

- а) наступного дня після оголошення Центральною виборчою комісією про початок виборчого процесу;
- б) наступного дня після його реєстрації Центральною виборчою комісією;
- в) наступного дня після внесення грошової застави;
- г) наступного дня після відкриття накопичувального та поточних рахунків виборчого фонду.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 8 лекцій за денною формою навчання.

Отже, студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій								
			1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Денна	9	1,1	2,2	3,3	4,4	5,6	6,7	7,8	8,9	10,0

2.3. З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 9 семінарських занять за денною формою здобуття освіти.

За результатами семінарського (практичного, лабораторного) заняття кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття.

Критерії поточного оцінювання знань студентів наведені у п.4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (затвердженого 18 лютого 2019 року, протокол № 8).

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів та виконання індивідуальних завдань, наведено в наступній таблиці:

№ з/п	9 тем	Номер теми							Усього балів
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	2	3	2	2	2	3	2	16
2.	Максимальна кількість балів за індивідуальне завдання	4							4
	Усього балів								20

1. Рекомендовані джерела

Тема 1. Загальна характеристика форм безпосереднього народовладдя

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 09.05.2024 № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text>

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука В. С., Подгорної В. В., Кислої Т. В. про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 41. Ст. 2605.

5. Вільгушинський М. Й. категорія «публічна влада» у сучасній інтерпретації: нотатки до наукової дискусії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 3. С. 12.

6. Галус О.О. *Форми безпосереднього народовладдя в Україні: монографія / наук. ред. Г. О. Мурашин. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2013. 214 с.*

7. Георгіца А. З., Шукліна Н. Г. До питання про зміст конституційно-правової категорії «демократія». *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2003. Вип. 172: Правознавство. С. 46–51.
8. Дзвінчук Д. І. Механізми демократії участі : суть та особливості застосування на місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 1 (52). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2016-1/doc/1/02.pdf>
9. Кальниш Ю. Г. Пряма демократія в Україні: історичні традиції та перспективи розвитку. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4 (9). С. 5–15. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/2.pdf>
10. Капінос М.С. Традиції демократичного врядування в Україні: історичний екскурс. Традиції демократичного врядування в історії українського державотворення : монографія / В. М. Князєв, Ю. В. Бакаєв, Т. Е. Василевська та ін. ; за заг. ред. В. М. Князєва. Київ : НАДУ, 2010. С. 5–18. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/f433476d-198b43c7-bc74-8854fdc74267.pdf
11. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за заг. ред. В.Ф.Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 356 с
12. Михайлов М. Б. Безпосередня демократія як організаційно-правова основа взаємодії суспільства та держави. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круг. столу (м. Харків, 198 20 квіт. 2016 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 183–186. 79.
13. Михайлов М. Б. До питання про принципи безпосередньої демократії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 82–84. 80.
14. Михайлов М. Б. Класифікація типових та нетипових форм безпосередньої демократії. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 127–131.
15. Мірошниченко Ю. Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні : монографія / за ред. О. Л. Копиленка. Київ : Фенікс, 2012. 360 с.
16. Мурашин Г. О. Демократія. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Т. 2: Д-Й / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. С. 5-6.
17. Мурашин О. Акти прямого народовладдя: проблеми ефективності. *Право України*. 1999. № 10. С. 3–7.
18. Публічна влада в Україні : проблемні аспекти та шляхи вдосконалення : колективна монографія. // Колектив авторів : д.ю.н., доцент О. М. Буханевич (§ 1.2), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 1.4.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.1., § 2.3.), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 3.1., § 3.2.), к.ю.н. І. В. Рижук (§ 1.1., § 1.3.), ст. викладач А. М. Токар (§ 1.3., § 2.2.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 2.5.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, доцента Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. 420 с.
19. Ставнійчук М. *Форми безпосередньої демократії // Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. 2-ге доопр. вид. Київ : Наук. думка, 2000. С. 286–342.*
20. Ставнійчук М. І. Безпосередня та представницька демократія. *Порівняльно-правові дослідження*. 2011. № 1. С. 157–165.
21. Ставнійчук М. І. Система безпосереднього народовладдя умовах незалежності України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 4 (6). С. 22–26.
22. Ставнійчук М. І. Теоретичні проблеми становлення прямого народовладдя в Україні. *Правова держава*. 1998. Вип. 9. С. 78–85.
23. Чистоколяний Я. В. Поняття і принципи форм безпосередньої демократії в Україні. *Держава і право*. 2007. Вип. 35. С. 194–200.

24. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія. Харків : ФІНН, 2009. 216 с.

Тема 2. Вибори як конституційна форма безпосереднього народовладдя

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>
4. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>.
5. Виборчий кодекс України від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073–Х від 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
8. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001. К.: Юрінком Інтер, 2001.
9. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16>
10. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
11. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>
12. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
13. Про політичні партії: Закон України від 5.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
14. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>
15. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Х. : Право, 2015. 248 с.
16. Балабан Р. В. Теорія виборчої системи. К. : Либідь, 2007. 112 с.
17. Безп'ятчук Ж., Євгенєва А., Ковриженко Д. Вибори в Європейському Союзі. Лабораторія законодавчих ініціатив. К. : ФАДА ЛТД, 2006. 156 с.
18. Бисага Ю. М., Гомонай В. В., Чечерський В. І. Конституційно-процесуальне право [вид. 5-е, доп. і вдосконалене]. Ужгородський національний ун-т. Інститут держави і права країн Європи. Юридичний факультет. Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства. Ужгород : Ліра, 2008. 307 с.
19. Бучин М. А. Ресурси виборчої кампанії та особливості їх використання в Україні: монографія. Національний ун-т "Львівська політехніка". Л. : ЛІСВ, 2009. 231 с.
25. Виборче право України: Навч. посібник / [за ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук] / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К. : Парламентське видавництво, 2003. 383 с.
26. Відповідальність за порушення законодавства про вибори / за ред. О.Л. Копиленка / Інститут законодавства Верховної Ради України; Академія правових наук України. Київський регіональний центр. К. : Парламентське вид-во, 2006. 72 с.

20. Галус О.О. *Форми безпосереднього народовладдя в Україні: монографія / наук. ред. Г. О. Мурашин. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2013. 214 с.*
21. Ключковський Ю. Б. *Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/401765?download=true>*
22. *Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за заг. ред. В.Ф.Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 356 с.*
23. Лисенков С. Л. *Основи конституційного процесуального права. Навчальний посібник. К.: «Юрисконсульт», 2007. 270 с.*
27. Нестерович В.Ф. *Виборче право України: підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 504 с.*
24. *Парламентські вибори в Європейському Союзі / Д.С. Ковриженко, Д.М. Котляр, А.М. Євгенєва та ін. К. : Міленіум, 2002. 113с.*
25. Перепелюк В. Г. *Конституційні процедури. Державно – процесуальне право: Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2004. 350 с.*
26. Погорілко В. Ф., Ісаєва Н. К., Костецька Т. А. *Науково-практичний коментар Закону України "Про вибори Президента України" / за ред. В.Ф. Погорілка. Інститут держави і права НАН України ім. В.М.Корецького. К. : Парламентське видавництво, 2004. 82 с.*
28. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. *Конституційне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т. / за ред. В.Ф. Погорілка. Т. 1. К.: ТОВ „Видавництво „Юридична думка”, 2006. 544 с.*
27. *Публічна влада в Україні : проблемні аспекти та шляхи вдосконалення : колективна монографія. // Колектив авторів : д.ю.н., доцент О. М. Буханевич (§ 1.2), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 1.4.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.1., § 2.3.), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 3.1., § 3.2.), к.ю.н. І. В. Рижук (§ 1.1., § 1.3.), ст. викладач А. М. Токар (§ 1.3., § 2.2.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 2.5.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, доцента Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. 420 с.*
28. *Юридична відповідальність за порушення законодавства про вибори народних депутатів України / за ред. О.Л. Копиленка. Інститут законодавства Верховної Ради України; Академія правових наук України. Київський регіональний центр. К. : Парламентське вид-во, 2007. 96 с.*

Тема 3. Референдум як конституційна форма безпосереднього народовладдя

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00#Text>
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>
5. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>

6. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
7. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16>
8. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
9. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 37-38. Ст.371.
10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
11. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>
12. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>
13. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від 3 липня 1991 № 1286-ХІІ (втрата чинності 28.11.2012 р.) . URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1286-12
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 р. № 4-р/. URL: www.ccu.gov.ua/
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука В. С., Подгорної В. В., Кислої Т. В. про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 41. Ст. 2605.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) від 16 квітня 2008 р. № 6-рп/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 32. Ст. 1056.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) від 27.03.2000. *Офіційний вісник України*. 2000 р. № 30. Ст. 1285.
18. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Х. : Право, 2015. 248 с.
19. Бисага Ю. М., Гомонай В. В., Чечерський В. І. Конституційно-процесуальне право [вид. 5-е, доп. і вдосконалене]. Ужгородський національний ун-т. Інститут держави і права країн Європи. Юридичний факультет. Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства. Ужгород : Ліра, 2008. 307с.
20. Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Збірник [збірник / голов. ред. М.М. Рябець] / Центральна виборча комісія. К. : ЦВК, 2001. 352с.
21. Виборче право України: Навч. посібник / [за ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук] / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К. : Парламентське видавництво, 2003. 383с.
22. Галус О.О. Форми безпосереднього народовладдя в Україні: монографія / наук. ред. Г. О. Мурашин. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2013. 214 с.

23. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за заг. ред. В.Ф.Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 356 с.
24. Лисенков С. Л. Основи конституційного процесуального права. Навчальний посібник. К.: «Юрисконсульт», 2007. 270 с.
25. Муркович Л. Місцевий референдум як форма безпосередньої участі населення в управлінні місцевими справами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. № 4(19). С. 251-260.
26. На громадське обговорення вноситься проект Закону України «Про всеукраїнський референдум». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/190372.html>
27. Онишко О. Б. Місцеві референдуми в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. №2. С. 57-66.
28. Перепелюк В. Г. Конституційні процедури. Державно – процесуальне право: Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2004. 350 с.
29. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т. / за ред. В.Ф. Погорілка. Т. 1. К.: ТОВ „Видавництво „Юридична думка”, 2006. 544 с.
30. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України: Навч. посіб. для студ. ВНЗ; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького; Київський ун-т права НАН України. К. : Ліра-К, 2006. 364с.
31. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність / заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. К., 2000. 248с.
32. Публічна влада в Україні : проблемні аспекти та шляхи вдосконалення : колективна монографія. // Колектив авторів : д.ю.н., доцент О. М. Буханевич (§ 1.2), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 1.4.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.1., § 2.3.), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 3.1., § 3.2.), к.ю.н. І. В. Рижук (§ 1.1., § 1.3.), ст. викладач А. М. Токар (§ 1.3., § 2.2.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 2.5.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, доцента Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. 420 с.
33. Референдуми в Європейському Союзі / О.Д. Чабаненко, О.Ю. Гришук, Н.В. Колодязна, А. Євгенієва; За ред. Д.С. Ковриженка. К.: ФАДА, ЛТД, 2007. 186 с.
34. Скрипнюк О. В. Місцевий референдум як форма забезпечення реального народовладдя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 37-44.
35. Ставнійчук А. Місцевий референдум — пріоритетна форма прямої демократії у місцевому самоврядуванні. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 24-28.
36. Федоренко В. Л. Законодавче регулювання місцевих референдумів в Україні: досвід, проблеми та перспективи. *Вісник Центральної виборчої комісії України*. 2014. №1 (28). С. 64-69.

Тема 4. Мирні збори, мітинги, походи і демонстрації як конституційні форми безпосереднього народовладдя

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- 2.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.: документи ООН A/RES/2200 A (XXI). URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf> (дата звернення: 04.02.2016)
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змінами). *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 5.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30.
7. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24.
8. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15.01.1999 р. № 401-XIV (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука В. С., Подгорної В. В., Кислої Т. В. про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 41. Ст. 2605.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання. *Офіційний вісник України*. 2003. № 28. Ст. 1379.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій. *Офіційний вісник України*. 2016. № 79. Ст. 2649.
12. Окрема думка судді Конституційного Суду України М. Мельника стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-pn2016_3.pdf
13. Окрема думка судді Конституційного Суду України С. Литвинова стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-pn2016_2.pdf (дата звернення: 17.12.2016).
14. Про визначення порядку організації та проведення у Києві недержавних масових громадських заходів політичного, культурно-просвітницького, спортивного, видовищного та іншого характеру: рішення Київської міської ради від 24.06.1999 р. № 317/418. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/988630AC34D6FB2FC22573C0004CA97F?OpenDocument
15. Про практику розгляду судами справ про адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління (статті 185–1852 Кодексу про адміністративні правопорушення): лист Верховного Суду України. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/297C19D4729B8B67C2257B7C00432A88](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/297C19D4729B8B67C2257B7C00432A88)
16. Бориспільська рада вирішила не впускати хресну ходу в місто / Українська правда: Інтернет-видання. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/07/22/7115651/>
17. версія. Democracy reporting international. 2017. URL: http://democracyreporting.org/wp-content/uploads/2017/02/DRI-UA_Freedom-of-Assembly_ua.pdf
18. Галус О.О. *Форми безпосереднього народовладдя в Україні: монографія / наук. ред. Г. О. Мурашин. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2013. 214 с.*
19. Зубар Н., Северин О. *Карти (не)свободи мирних зібрань в Україні / Дослідження ГО «Майдан моніторинг». URL: http://maidan.org.ua/2013/05/natalka-zubar-oleksandr-severyn-karty-nesvobody-myrnyh-zibran-v-ukrajini/*
20. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за заг. ред. В.Ф.Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 356 с

21. Куйбіда Р., Серета М, Трубенкова О. Свобода мирних зібрань в Україні: пошук оптимальної моделі регулювання. *Democracy reporting international*. с. 225.
22. Куйбіда Р., Серета М. Заборона Євромайданів під аплодисменти Януковича. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25184372.html>
23. Куйбіда Р., Серета М. Підстави для обмеження свободи мирних зібрань у практиці адміністративних судів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1. С. 155–163.
24. Куйбіда Р., Серета М. Свобода мирних зібрань у практиці адміністративних судів: аналітичний огляд судової практики за 2010– 2014 роки. / Центр політико-правових реформ. 2014. URL: http://pravo.org.ua/files/Sud/___2010-2014.pdf
25. Мельник Р. Категорія «зібрання» та її належне тлумачення як одна з передумов реалізації права на участь у мирному зібранні. *Журнал Східноєвропейського права*. 2014. № 2. С. 4–9
26. Мельник Р. Право на свободу мирних зібрань через призму практики Європейського суду з прав людини. *Журнал Європейського права*. 2014. № 3. С. 3–12.
27. Мельник Р. Форми мирних зібрань та їх характеристика через призму статті 39 Конституції України / Центр політико-правових реформ. 2013. URL: <http://old.pravo.org.ua/politicreformandconstitutionslaw/humanrights/1553-roman-melnyk.html> (дата звернення: 16.11.2015).
28. Нікольська О., Кіріна І. Конституційне право на мирні зібрання: проблеми реалізації. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 33–37.
29. Остапенко В. Судові гарантії реалізації права на мирні зібрання. *Проблеми законності*. 2015. Випуск 130. С. 61–71.
30. Права людини в Україні 2009–2010. IX. Свобода мирних зібрань / Харківська правозахисна група. URL: <http://khp.org/m/index.php?id=1298306308>
31. Правове регулювання свободи мирних зібрань / упоряд.: Є. Захаров, В. Яворський; худож.-оформлювач Б. Захаров. Харків: Фоліо, 2005. 96 с.
32. Серета М. Дотримання принципу пропорційності при блокуванні доріг у контексті реалізації права на мирні зібрання в Україні. *Наукові записки НаУКМА*. 2016. - Т. 181. С. 82–86. 24.
33. Серета М. Мирні зібрання у практиці адміністративних судів 2015: масштаби змінилися, проблеми лишилися / Центр політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20871282-mirni-zibrannya-u-praktitsi-200-administrativnih-sudiv-2015-masshtabi-zminilisya,-problemi-lishilisya> (дата звернення: 17.12.2017).
34. Серета М. Перетворення права на мирні зібрання з моральної категорії у суб'єктивне право. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 1. С. 178–184.
35. Серета М. Співвідношення права на свободу мирних зібрань із суміжними правами. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4. С. 97–108.
36. Серета М. Судова практика у справах про мирні зібрання 2014: старі виклики і нові тенденції / Центр політико-правових реформ. URL: <http://old.pravo.org.ua/politicreformandconstitutionslaw/humanrights/1867-maksymsereda.htm>
37. Смокович М. Мирні зібрання як форма передвиборної агітації: форми судового контролю. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2014. № 1. С. 3–19.
38. Фулей Т. І. Право на свободу мирних зібрань: європейські стандарти та практика їх застосування апеляційними судами в Україні. *Судова апеляція*. 2009. № 3 (16). С. 27–36.
39. Що таке мирне зібрання? Мирні зібрання в Україні – Quo Vadis? / Центр політико-правових реформ. 2013. URL: <http://www.pravo.org.ua/component/content/article/163-maxwidth/2012-04-21-15-17-54/920-shcho-takemyrne-zibrannia-i-shcho-nym-ne-ie.htm>
40. Яворський В. Для чого потрібен Закон про свободу зібрань. *Дзеркало тижня: Інтернет-видання*. URL: <https://dt.ua/internal/dlya-chogopotriben-zakon-pro-svobodu-mirnih-zibran-.html>

Тема 5. Звернення (петиції) громадян до органів публічної влади як конституційна форма безпосереднього народовладдя

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
4. Про звернення громадян. Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>
5. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: ЗУ від 02.07.2015 № 577-VIII. *Відомості Верховної ради України*. 2015. № 35. Ст. 341.
6. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки: Указ Президента України від 26.02.2016 року № 68/2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
7. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>
8. Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 року № 348 з наступними змінами і доповненнями. *Офіційний вісник України*. 1997 р., № 16, стор. 85.
9. Статут Хмельницької міської територіальної громади : Рішення Хмельницької міської ради від 14.06.2024 року №3. URL : <https://www.khm.gov.ua/uk/content/statut-hmelnyckoyi-miskoyi-terytorialnoyi-gromady>
10. Про затвердження Положення про порядок розгляду електронної петиції у Хмельницькій обласній раді. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/vii-sklikannya/chetverta-sesiya-17-02-2016/?hilite=%27N%27%2C%2734-4%2F2016%27>
11. Положення про порядок розгляду електронної петиції у Хмельницькій обласній раді. Рішення обласної ради від 17 лютого 2016 року № 34-4/2016.
12. Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Хмельницькій міській раді. URL: http://www.khmelytsky.com/images/files/pdf/Petucii_dod_2.pdf
13. «We the People» - веб-портал Білого дому. URL: <https://petitions.whitehouse.gov/petitions?page=1>
14. А як у них? електронна петиція. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-ia-k-u-nykh/23276-a-ia-k-u-nykh-elektronna-petytsiia>
15. Барікова А. А. Електронна держава: нова ефективність урядування: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2016. 224 с.
16. *Галус О.О.* *Форми безпосереднього народовладдя в Україні: монографія / наук. ред. Г. О. Мурашин.* Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2013. 214 с.
17. Демократія одним кліком рік е-петицій в Україні. С. 1 – 6. URL: https://democracy-reporting.org/wp-content/uploads/2016/10/briefing_paper_one-click-democracy_ua.pdf
18. Дзвінчук Д. І. Механізми демократії участі : суть та особливості застосування на місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. Вип. 1 (52). С. 14 – 22.

19. Дончак Л. Г., Мазур В. Г. Електронна петиція як індикатор довіри громадян до влади. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2018. Вип. 2. С. 201 – 209
20. Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади. URL: <https://egap.in.ua/>
21. Е-петиції в Україні: формування народного порядку денного. С. 1 – 8. URL: http://www.fulbrightcircle.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Dmytro_Khutkyu_E-petitions.pdf
22. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України. С. 1 – 34. URL: http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Petitsiyi_gotov-1.pdf
23. Е-петиції: стандарти та практики е-петицій у деяких державах-членах Ради Європи Аналітична довідка. URL: <https://rm.coe.int/overview-of-e-petition-systems-in-europe-ukr-fv/168096d646>
24. Закірова С. Ефективність системи електронних петицій в Україні: аналіз і застереження першого досвіду. *Громадська думка про право творення: інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів*. 2016. №1 (140). С. 3 – 7.
25. Кондраненкова І.К., Бабич В.А. Електронні петиції як засіб взаємодії в системі «уряд-громадськість». *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 646 - 649.
26. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за заг. ред. В.Ф.Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 356 с.
27. Куфтирєв П. В. Електронна демократія як особлива форма державно-політичного режиму. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 34–38.
28. Мезенцев, А. (2016). Підходи до електронних петицій: зарубіжний та національний досвід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016, №3. С. 83 – 87.
29. Нестерович В. Ф. Вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів: проблеми конституційної теорії та практики: Монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. с. 736 с.
30. Нестерович В. Ф. Інституційне утвердження електронних петицій в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Віче*. 2015. № 22. С. 18-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_22_6
31. Портал Комітету петицій Бундестагу. URL: <https://epetitionen.bundestag.de/>
32. Публічна влада в Україні : проблемні аспекти та шляхи вдосконалення : колективна монографія. // Колектив авторів : д.ю.н., доцент О. М. Буханевич (§ 1.2), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 1.4.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.1., § 2.3.), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 3.1., § 3.2.), к.ю.н. І. В. Рижук (§ 1.1., § 1.3.), ст. викладач А. М. Токар (§ 1.3., § 2.2.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 2.5.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, доцента Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. 420 с.
33. Решота В. В. Електронна петиція як новий інструмент звернення громадян до органів публічної адміністрації. *Науковий віник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. №15. Том 1., 2015 – С. 91-94.
34. Системи електронних петицій до парламенту в країнах ЄС та в Україні : інформ. довідка / підгот.: В. Головань, Європ. інформ.-дослідниц. центр. URL: <http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/16.pdf>
35. Собків Я. М. Електронна петиція як одне з інформаційних прав людини і громадянина. *Розбудова держави і права: питання території та конституційної практики*. 2015. №6. С. 61 – 66.
36. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ платформа електронної демократії. URL: <https://e-dem.tools/6810100000>
37. Шустрова К. В. Петиція як одна із форм безпосередньої демократії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 55–58. URL: http://www.pap.in.ua/1_2015/16.pdf

Тема 6. Врегульовані законодавством форми безпосереднього народовладдя

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>.
4. Виборчий кодекс України від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 09.05.2024 № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text>
7. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 6. Ст. 30.
8. Статут Хмельницької міської територіальної громади : Рішення Хмельницької міської ради від 14.06.2024 року №3. URL : <https://www.khm.gov.ua/uk/content/statut-hmelnyckoyi-miskoyi-terytorialnoyi-gromady>
9. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : монографія / за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 512 с.
10. Батанов О.В. Муніципальне право України: підручник. Х.: Одісей, 2008. 528 с.
11. Бисага Ю. М. Муніципальне право України : [навч. посіб.] / Ю. М. Бисага, О. Я. Рогач, А. В. Бачинська / Ужгородський національний ун-т. Інститут держави і права країн Європи. [вид. 2-е, переробл. та доп.] Ужгород: Ліра, 2008. 440 с.
12. Бібліотека практичних рекомендацій з питань формування спроможних територіальних громад / Серьогін С.М., Липовська Н.А., Дрешпак В.М., Тертишна О.А.. ДРІДУ НАДУ, 2015. 38 с.
13. Біленчук П.Д., Кравченко В.В., Підмогильний М.В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): Навч. посіб. К.: Атіка, 2000. 303 с.
14. Верлос Н.В. Муніципальне право: практикум для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Правознавство». Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 100 с. 2
15. Галус О.О. Форми безпосереднього народовладдя в Україні: монографія / наук. ред. Г. О. Мурашин. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2013. 214 с.
16. Гураль П.Ф., Заяць І.Я., Софінська І.Д. Муніципальне право України: Плани семінарських занять. Завдання для самостійної роботи. Для студентів юридичного факультету. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2015. 67 с.
17. Дзвінчук Д. І. Механізми демократії участі : суть та особливості застосування на місцевому рівні.. 2016. Вип. 1 (52). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2016-1/doc/1/02.pdf>
18. Кампо В.М. Місцеве самоврядування в Україні. К.: Ін-Юре, 1997. 34 с.
19. Кампо В.М. Практикум з муніципального права: Навч. посіб. Видання друге, доповнене. К.: Атіка, 2003. 80 с.

20. Каплан Ю. Б. Механізми дострокового відкликання депутатів місцевих рад: європейський досвід для України : аналіт. зап. / Нац. ін-т стратег. дослідж., Відд. розвитку політ. системи. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1897/>
21. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування: Навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2001. 304 с.
22. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні. (Основи муніципального права): Навч. посіб. К.: Арарат-центр, 2001. 176 с.
23. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Муніципальне право: Навч. посіб. К.: Атіка, 2003. 672 с.
24. Куйбіда В.С. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку місцевої демократії. Хмельницький: ХУУП, 2008. 467 с.
25. Лазор О.Д. Основи місцевого самоврядування: Навч. посіб. 3-тє видання доповнене і перероблене. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 432 с.
26. Лопушинський І. П. Електронна демократія та електронне урядування: досвід США для України. *Публічне управління: теорія та практика*. 2011. № 2 (6). С. 60–68. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/putp/2011-2/doc/2/03.pdf>
27. Любченко П.М. Муніципальне право України: навч. посіб. / П.М.Любченко. Харків: ФІНН, 2012. – 496 с.
28. Муніципальне право України / За ред. В.Ф.Погорілка, О.Ф.Фрицького. К.: Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
29. Муніципальне право України : навчальний посібник. Колектив авторів : д.ю.н., професор О. М. Буханевич (розділ 8, § 9.4.), д.ю.н., професор С. Г. Стеценко (розділ 1), д.ю.н., доцент І. Л. Самсін (§ 11.2., § 11.4., § 11.5.), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 2.1., § 2.2., § 2.3., § 11.3.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.5., § 4.8., розділ 6), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4, § 9.3., розділ 12), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 2.6., § 4.1., § 4.2., § 4.3., § 4.4., § 4.5., § 4.6., § 4.7., § 10.1., § 10.2, § 10.3., § 10.5), к.ю.н. І. В. Рижук (розділ 3, розділ 5), ст. викладач А. М. Токар (§ 7.1., § 7.2., § 9.1., § 9.2., § 10.4.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 7.3., § 11.1.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 440 с.
30. Публічна влада в Україні : проблемні аспекти та шляхи вдосконалення : колективна монографія. // Колектив авторів : д.ю.н., доцент О. М. Буханевич (§ 1.2), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 1.4.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.1., § 2.3.), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 3.1., § 3.2.), к.ю.н. І. В. Рижук (§ 1.1., § 1.3.), ст. викладач А. М. Токар (§ 1.3., § 2.2.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 2.5.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, доцента Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. 420 с.
31. Щербанюк О. Відкликання депутата як форма безпосереднього здійснення суверенної влади народу. *Pravo naszym sasiadow*. Tom I: Konstytucyjne podstawy budowania i rozwoju spolecz enstwa obywatelskiego w Polsce i na Ukrainie – dobre praktyki. Rzeszow ; Przemysl, 2013. С. 291–301. URL: <http://www.wspia.eu/file/15846/21-SZERBANIUK.pdf>
32. Юркевич Х. І. Відкликання представника у теорії та практиці народного представництва. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 467–470. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63972/101-Yurkevych.pdf?>
33. Янчук А. О. Дефініція «ініціативна діяльність народу» в механізмі безпосереднього народовладдя. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 44–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_3_10

Тема 7. Фактичні форми безпосереднього народовладдя та перспективи запровадження нових форм безпосереднього народовладдя

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073–Х від 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001. К.: Юрінком Інтер, 2001.
5. Галус О.О. *Форми безпосереднього народовладдя в Україні: монографія / наук. ред. Г. О. Мурашин. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2013. 214 с.*
6. Даниляк О. Народна законодавча ініціатива як форма безпосередньої демократії: доцільність запровадження в Україні: аналіт. зап. /Нац. ін-т стратег. дослідж., Відд.політ. стратегій. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1027/>
7. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за заг. ред. В.Ф.Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 356 с.
8. Михайлов М. Б. Класифікація типових та нетипових форм безпосередньої демократії. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 127–131.
9. Михайлов М. Б. Особливості морфогенезу нетипових (допоміжних) форм безпосередньої демократії. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 133–137.
10. Михайлов М. Б. Пряма електронна демократія: сутність та проблеми конституційно-правового регулювання. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20–21 лип. 2018 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантівюрислів», 2018. С. 25–28.
11. Михайлов М. Б. Реалізація деяких форм безпосередньої демократії як складових правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 25 листоп. 2016 р.) / МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 201–204.
12. Михайлов М. Б. Сутність, значення та конституційно-правовий статус нетипових (допоміжних) форм безпосередньої демократії. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення : 199 матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Запоріжжя, 27–28 лип. 2018 р. Запоріжжя : Запорізь. міська громад. орг. «Істина», 2018. С. 21–24.
13. Михайлов М. Б. Шляхи вдосконалення конституційно-правового регулювання безпосередньої демократії в Україні. *Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства : Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Харків, 31 серп. – 1 верес. 2018 р. Харків : Східноукр. наук. юрид. орг., 2018. С. 23–26.
14. Михайлов М. Б. Щодо еволюції форм безпосередньої демократії. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку : міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Харків, 3–4 серп. 2018 р. Харків : Східноукр. наук. юрид. орг., 2018. С. 33–35.
15. Публічна влада в Україні : проблемні аспекти та шляхи вдосконалення : колективна монографія. // Колектив авторів : д.ю.н., доцент О. М. Буханевич (§ 1.2), к.ю.н., доцент А. М. Івановська (§ 1.4.), к.ю.н., доцент І. Л. Литвиненко (§ 2.1., § 2.3.), к.ю.н., доцент І. П. Сторожук (§ 2.4), к.ю.н., доцент О. О. Галус (§ 3.1., § 3.2.), к.ю.н. І. В. Рижук (§ 1.1., § 1.3.), ст. викладач А. М. Токар (§ 1.3., § 2.2.), ст. викладач М. З. Берцюх (§ 2.5.) / за заг. ред. доктора юридичних наук, доцента Буханевича О. М. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. 420 с.

16. Скрипнюк О. Вдосконалення інституту народовладдя в процесі сучасної конституційної модернізації України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 281–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_37

4. Інформаційні ресурси в Інтернеті

<http://portal.rada.gov.ua/> - Верховна Рада України

<http://www.nbu.gov.ua> – Національна бібліотека імені В.І.Вернадського

<http://www.khmelnytsky.com/> - Веб-сайт Хмельницької міської ради

<http://univer.km.ua/> - Хмельницький університет управління та права імені Леоніда

Юзькова

<http://www.cvk.gov.ua/> - Центральна виборча комісія

<https://court.gov.ua/> - Судова влада України

<http://www.ombudsman.kiev.ua/> - Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

<http://cvu.com.ua/> - Комітет виборців України

<https://www.venice.coe.int/webforms/events/> - Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія)